

*Дорменев В. С.,**старший викладач кафедри німецької філології
Маріупольського державного університету**Романюк С. Г.,**старший викладач кафедри англійської мови та перекладу
Маріупольського державного університету*

ЗАСОБИ ДОСЯГНЕННЯ КОНОТАТИВНОЇ ЕКВІВАЛЕНТНОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ: ПОШУК КОГНІТИВНОЇ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ОПТИКИ

Анотація. У статті окреслено особливості відтворення фразеологізмів в українському та англійському художніх дискурсах, визначено основні прийоми для адекватної репрезентації їхньої образної структури.

Ключові слова: фразеологізми, художній переклад, конотативний аспект, денотативний аспект, образна структура.

Постановка проблеми. Нинішня відкритість перекладознавства, що виявилася наслідком методологічних перетворень у зазначеній галузі наукового знання, поставила перед дослідниками низку категоріальних проблем, пов'язаних із засвоєнням певного обсягу культурологічних знань, зосередженням на залученні до інтерпретативної практики найрізноманітніших зв'язків художніх творів і взаємодії різних культурних дискурсів.

Оскільки саме художня література є тим осередком, що вміщує дух певного етносу і є відбитком його історичного та духовного розвитку, важливим постає питання розробити такі підходи до перекладу, які сприятимуть точному й адекватному відображенню змісту і краси мистецтва слова, донесення його своєрідності до реципієнта – носія іншомовної культури. Напрацювання нової методології викликане, з одного боку, структуралізацією гуманітарних наук, де особливо відчутні дисбаланси й кризові тенденції, з іншого – потребою певної конгломерації, конвергенції окремих підходів до розв'язання перекладацьких завдань і поєднання їх у певній методології синтезу.

У контексті окресленої тези увагу науковців привертає значна кількість питань, серед яких вирішального значення набуває проблема «гармонійного» перекладу (О. Павленко) фразеологічних одиниць, пошук найбільш ефективних засобів досягнення його конотативної еквівалентності, зафіксованих у художньому тексті, що саме й зумовлює актуальність цієї розвідки та її основну мету – окреслити визначальні параметри перекладу фразеологічних одиниць, визначивши через систему нових аргументацій оптимальну дослідницьку оптику.

Теоретико-методологічну основу визначеної в статті проблеми становлять праці вітчизняних і зарубіжних дослідників (О. Кунін, В. Коптілов, Р. Зорівчак, В. Карабан, О. Павленко, А. Коваленко, В. Білоноженко, В. Вакуров, Т. Гусейнова, М. Джаграсва, В. Теля, М. Шанський, А. Дармаєва, Б. Ларін, В. Мокієнко, І. Чернишова, Р. Яранцев, В. Тархов, А. Науменко, Я. Рецкер, С. Влахов, С. Флорін, А. Супрун, Л. Щербачук, Н. Ковальова, Ж. Куліш, О. Левченко, Р. Гіббс, Дж. Рей,

В. Швайгерт, Б. Фрейзер та ін.), у яких зазначена методологічна парадигма розгортається в межах плюралізму методологій, наголошуючи на необхідності вирішення низки питань термінологічного й понятійного плану. Це насамперед аргументації, версії та контрверсії, пов'язані з особливостями перекладу фразеологізмів з української на англійську, намагання виробити таку перекладацьку модель, яка б надала можливості спроекувати її в площину дослідження еквівалентності на всіх рівнях. Кожний із цих підходів, безперечно, має право на існування, працюючи на паритетних умовах у сучасному дослідницькому інтерпретаційному просторі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Методологічна проблема, акумульована в художньому перекладі, розкривається в ситуації, яку можна сформулювати як набуття нового досвіду, що трансформує «проблему істини у сферу конкуренцій теорії» [4, с. 8], засвідчуючи, отже, можливості напрацювання методологічної свідомості в парадигмі пошуку нових практик художніх інтерпретацій як певної реакції на наявні традиційні підходи, що бачиться суголосним виразно артикульованій перекладацькій позиції А. Федорова як реакції на домінування в науковій палітрі перекладознавства поняття «концептуальний переклад» (А. Науменко). Така ситуація розширює горизонти художнього перекладу, коли на зміну теорії буквалістичного перекладу приходять та, за якою вже закріплено статус культурологічної теорії, у якій пріоритетна роль відводиться «не так теоретизуванню, як різноманітним практикам інтерпретації, у яких бере участь літературний текст», і внаслідок чого здійснюється його «реконструктуралізація» [1, с. 454]. Це насамперед пов'язано з глибинним освоєнням перекладачем іншомовної культури, яка передбачає не тільки володіння певним обсягом культурологічних знань, а й формування здатності до розуміння й адекватного її сприйняття, що, безперечно, сприяє вирішенню багатьох проблем міжкультурної комунікації.

Залучення фразеологічного потенціалу тієї чи іншої національної мови є одним із головних джерел її збагачення, тому адекватна його репрезентація в перекладі не тільки засвідчує його високу мистецьку якість, а й логічно вписує його в загальний контекст світового письменства. Як зазначає В. Коптілов, «художній переклад здійснює інтернаціоналізацію надбань літератур народів світу. Разом із тим він (художній переклад – В. Д., С. Р.) збагачує кожен національний культуру, уносячи в неї думки та образи великих письменників усіх народів» [5, с. 37]. Саме через переклади український читач має можливість ознайомитися з найвищими досягненнями

світової літератури, відчути «дух» першотвору і своєрідність його мовної палітри, удосконаленої виражальними засобами, до реєстру яких входять фразеологізми, паремії, усталені порівняння, перифрази, приказки, примовки, прислів'я тощо. Тому адекватне їх відтворення в перекладі залежить від здатності інтерпретатора віднайти правильну дослідницьку оптику, яка б дала змогу говорити про збереження і трансляцію культурних кодів, а також виявляти, декодувати, коментувати художню дійсність першотвору загалом і закладену в ньому культурну інформацію зокрема.

У процесі художнього перекладу відбувається «діалог автопортретів» автора й перекладача [9, с. 2], коли індивідуальність останнього порівнюється з «творчою лінзою», пройшовши через яку й неминуче переломившись, витвір мистецтва слова з'являється в новому обличчі [10, с. 219]. Це означає, що талановитий перекладач скеровує свою творчу індивідуальність на те, щоб якнайглибше зрозуміти закладені автором оригінального твору інтенції й засобами рідної мови забезпечити їх найповніше втілення.

Включення фразеологізмів до номінативно-характеризувальних одиниць свідчить про те, що саме їхня внутрішня форма є головним компонентом емоційно-оцінного значення, основу якого становить його асоціативно-образне переосмислення. Це дає підстави стверджувати, що глибинні асоціативно виявлені мотиви, які визначають природу й функціонування фразем, розкривають сутність їхньої внутрішньої форми, виступаючи свого роду «синтезатором» закладених у них смислів, породжуючи складний механізм руху думки від абстрагованих понять, які, у свою чергу, є відображенням реальних ситуацій, до їх образної репрезентації в мовному знакові. У художньому перекладі ці процеси значно ускладнюються, оскільки наголошують на необхідності врахування того, що, окрім «первинної номінації» (мова оригіналу), існує «вторинна» (переклад), завданням якої є еквівалентне й гармонійне відтворення першої.

Варто також зазначити, що, на відміну від текстів, які мають інформативний характер (функціонально-стильовий переклад), головним критерієм еквівалентності яких є проблема адекватного відтворення первісної семантики, у перекладі літературного твору пріоритетного значення набуває художній зміст, а отже, авторська специфіка бачення та відображення світу. Із таких позицій, на нашу думку, повинна виходити й художньо орієнтована концепція, яка має враховувати ту обставину, що концептуальний переклад спрямовує перекладача на пізнання і ґрунтовне осмислення саме художнього об'єкта, який неможливо окреслити в межах термінів чистої логіки, оскільки цей об'єкт створює модель певної реальності й у такий спосіб слугує знаряддям її адекватного сприйняття. Отже, ключовою постає теза, згідно з якою єдино можливим засобом відтворення художньої концепції автора оригіналу є її творча трансформація під час перекладу, яка «долає обмеження та дає змогу творчо маневрувати в межах концепції першотвору» [10, с. 314].

У контексті напрацювання дослідницької оптики щодо еквівалентного передання фразеологічного потенціалу тексту оригіналу, безперечно, постає проблема мови. При цьому «техніка» аналізу фразеологічних одиниць не тільки не повинна підмінювати собою аналіз літературознавчий, а й покликана увиразнювати останній усіма наявними мовними засобами, які фактично завжди є рухомими. Ураховуючи це,

семантика фразеологічних лексем створює ґрунт для відновлення текстуальних модифікацій, які в лінгвістиці кваліфікуються як наслідки перекладацьких трансформацій. Певний образний «ключ» до подібного пошуку можна висловити спостереженням О. Павленко: «Щоб зрозуміти якість перекладу, співвіднесеність його з оригіналом, треба не тільки фіксувати й пояснювати причини взаємоперетинів і відхилень, а й збагнути функції перекладних версій у літературних зв'язках певного періоду». Тільки всебічний аналіз суспільних, естетичних і перекладознавчих моментів рецепції, на думку дослідниці, надає можливості це здійснити [8, с. 298].

Не заперечуючи настанови на художній значущості лексичного рівня твору, маємо враховувати загальновідому тезу про те, що слово, яке віддзеркалює художні думки, утілені в тексті, є органічною формою буття мистецького образу. Отже, загальний процес установаження асоціативних зв'язків між вербальними знаками відображає когнітивну структуру людської свідомості зі здобуттям подібних і відмінних рис навколишнього світу.

При цьому варто зазначити, що прочитання тексту включає як аспекти розуміння значення слова в конкретному контексті, так і викликані певним словом асоціації читача, оскільки в іншому тексті, прочитаному колись реципієнтом іншої культури, це слово мало відмінне значення. У відтворенні тексту іноземною мовою ця проблема певною мірою ускладнюється, бо, окрім того, що перекладач відновлює оригінал крізь призму особистого сприйняття, він ще й уписує його в інонаціональний дискурс, де читач має іншу психологію, культуру, світоглядну орієнтацію тощо. Завдання перекладача – наблизити твір до рецепції іншомовного читача, зберігаючи форму, зміст, образність і художній світ оригіналу загалом, а також засоби, за допомогою яких цього можна досягти.

Співвіднесення статусу тексту перекладу з контекстом тієї чи іншої епохи, що, як бачимо, є справою не тільки суто текстуальної інтерпретації, поширюється на інші означувальні його функції, розгортаючи тим самим текст перекладу в «бік відображення потреб» (В. Ізер), які й покликані стати предметом розгляду. У нашому випадку таким є виокремлення національно-культурного компонента в складі фразеологізмів, що детермінується трьома аспектами, а саме: 1) *нерозчленовано* (ідіоматичними значеннями); 2) *розчленовано* (лексичним складом); 3) *своїми прототипами* (генетично вільні словосполучення, які окреслюють звичаї, традиції, особливості побуту й культури) [11, с. 24].

Звісно, така умоглядна схема не дає уявлення про пошуки конкретних кодів інтерпретації, однак спонукає до розуміння того, що адекватне відтворення фразеологізмів у перекладі надає останньому не тільки експресивного значення (конотативний аспект фразеологічної семантики з чітко окресленим оцінно-емоційним ставленням мовця до текстової ситуації), а й значно увиразнює його інформативне значення (денотативний аспект фразеологічної одиниці, що містить детальну інформацію про окреслений у тексті фрагмент позамовної реальності).

Усе це дає змогу стверджувати, що більшу кількість фразеологізмів становлять образні утворення, притаманні стилю художньої прози, які, окрім певного змісту, містять комплекс експресивно-стилістичних відтінків, що певним чином впливають на способи їх перекладу. Останні, як відомо, залежать від функцій, які вони виконують у цьому контексті. Виходячи

з того, що більшості фразеологізмів притаманна номінативна функція, яка має на меті заповнення лакун у лексичній системі тієї чи іншої мови, найкращим прийомом її відтворення в перекладі є використання відповідного фразеологізму з акцентуацією не тільки на передання змісту, а й повноцінне відтворення його образності. Саме таким є переклад образних фразеологізмів із художніх творів англійською та українською, які, відповідно, передано повними або відносними еквівалентами: «*Ніколи, панове, людина не відчуває такої близькості до інших, і любих і рідних людей, як у так званій «межовій ситуації» – на грані життя і смерті*» [3, с. 45]. – “*Never does a person experience such a closeness to the people near and dear to him as in the so called “border situation”, when he is on the brink of death*” [14, с. 41]; «*Камінням лягають на нашу душу неказані слова і недоконані вчинки*» [3, с. 92]. – “*Unsaid words and unfinished actions fall like boulders on one’s conscience*” [14, с. 82]; «*І я лежу в одному ряді з усіма, злегка повернувши голову, і, вивертаючи очі з орбіт, дивлюсь*» [3, с. 111]. – “*And I was lying in one row with them, my head slightly turned, and looking, my eyes turning out of their sockets*” [14, с. 97]; «*Як у казці: перша стріла – недоліт, друга – переліт, а третя – просто в серце*» [3, с. 116]. – “*Just like in a fairy-tale: the first arrow falls short, the second overshoots its target, and the third goes straight into the heart*” [14, с. 101]; “*... but to Aunt Ann they seem all Forsytes – and certainly there was not much difference – she saw only her own flesh and blood*” [13, с. 20]. – «*Але тітоньці Енн усі вони здавалися Форсайтами, та й різниця між ними і Форсайтами, певна річ, була не дуже велика – вона бачила тільки власну плоть і кров*» [2, с. 34].

Проте варто зазначити, що такий спосіб перекладу фразеологічних одиниць не є поширеним, оскільки відсоток образних фразеологізмів, які є релевантними їхньому змістові й образності в англійській та українській мовах, досить невеликий. У зв’язку з цим перекладач змушений використовувати варіативний відповідник, який має віддзеркалювати самотнісність і тонкий глибинний зміст закладених в оригіналі повідомлень так, щоб переклад, призначений для англієця, справив на нього такий самий вплив, як оригінал – на українця. Це вимагає від перекладача відповідної прагматичної адаптації вихідного тексту, тобто внесення певних поправок на соціально-культурні, психологічні й інші відмінності між оригіналом і перекладом за допомогою прийому конкретизації та розширення змісту, змішаної лексико-семантичної й синтактично-морфологічної трансформації, що можна проілюструвати такими прикладами: “*However, that small amount of George’s property which his mother got hold of she kept, in defiance of all the King’s horses and writs*” [12, с. 37]. – «*Одначе ту невелику частину Джорджевих речей, якою заволділа його мати, вона вже не випустила з рук, незважаючи ні на що й ні на кого*» [7, с. 31]; “*... as he was meditating on that blessed martyr, Father Parsons, and that other more blessed martyr, Father Garnet of Gunpowder fame...*” [12, с. 32] – «*... задумавшись про блаженного мученика, отця Парсонса, та ще блаженнішого мученика, отця Гернета, героя Порохової змови...*» [7, с. 26]; “*The aristocracy still pretty flip, keeping its tail up*” [12, с. 53]. – «*Аристократія ще бадьориться, не хнюпить носа*» [7, с. 45].

Серед інших прикладів перекладу фразеологічних одиниць виокремлюємо такі, у яких значення фразеологізмів репрезентується дескриптивно, без збереження емоційності повідомлення: “*I don’t care a fig for his opinion*” [12, с. 24]. – «*А мені*

до його думки байдуже» [7, с. 38]; “*The working class beginning to heave restively, but still Moody and Sankeyish*” [12, с. 43]. – «*Робітничий клас починає потроху ворухитись, проте він іще заворожений проповідями Муді й Санкі*» [7, с. 44]; “*He would never have done anything so positive and energetic if he had not been nagged and goaded into it by his wife*” [12, с. 28]. – «*Він ніколи б не взявся за справу, що потребувала такої діловитості й енергії, якби його не гризла дружина*» [7, с. 22]. Тут, як бачимо, ідеться про «абсолютизацію» перекладачем окремих лексико-стилістичних випадковостей, наявних у тексті оригіналу.

Висновки. Визначення оптимальної дослідницької оптики щодо перекладу фразеологічних одиниць з англійської на українську залежить від урахування перекладачем різноаспектних чинників, які синтезують множинність напрацьованих методологічних підходів до їх інтерпретації. Але, попри наявне розмаїття прийомів і методів перекладу фразеологізмів, визначальним є художнє втілення їхньої образної структури з метою створення якісно нового, об’ємного уявлення про досліджуваний предмет, коли проблема усвідомлюється й осягається з урахуванням цілісності перекладацького досвіду. Перспективою подальших пошуків у цьому науковому напрямі вважаємо детальне дослідження конотативної еквівалентності фразеологічних одиниць в українсько-англійському художньому дискурсі.

Література:

1. Бужинська А. Культурологічний поворот теорії / А. Бужинська // Теорія літератури в Польщі: антологія текстів: друга половина ХХ – початок ХХІ століття. – К. : ВД «КМ Академія», 2008. – С. 429–467.
2. Голсуорсі Дж. Сага про Форсайтів. Романи: Власник. В зашморгу. Здаємо в оренду / Дж. Голсуорсі ; пер. О. Тереха. – К. : Дніпро, 1998. – 847 с.
3. Качуровський І. Шлях невідомого / І. Качуровський. – Мюнхен : Дніпрова хвиля, 1956. – 155 с.
4. Коверський А.Е. Теорія и её обоснование / А.Е. Коверський. – К. : Центр практичної філософії, 2000. – 180 с.
5. Коптілов В.В. Теорія і практика перекладу / В.В. Коптілов. – К. : Вища школа, 1982. – 165 с.
6. Науменко А.М. Концепція оригіналу і переклад / А.М. Науменко // Мови, культури та переклад у контексті європейського співробітництва : збірник наукових праць. – КДУ, 2001. – С. 314–318.
7. Олдінгтон Р. Смерть героя / Р. Олдінгтон ; пер. з англ. Ю. Лісняка ; передм. І. Кієнко. – К. : Дніпро, 1988. – 341 с.
8. Павленко О.Г. Конгеніальний переклад: межі адекватності / О.Г. Павленко // Актуальні проблеми науки та освіти : збірник матеріалів Х підсумкової наук.-практ. конф. викладачів, м. Маріуполь, 01 лют. 2008 р. – Маріуполь, 2008. – С. 297–299.
9. Павленко О.Г. «Розмикання меж...» (Авторські концепції перекладацтва другої половини ХХ століття: компаративний аспект) : [монографія] / О.Г. Павленко ; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К. : Логос, 2015. – 444 с.
10. Топер П.М. Перевод в системе сравнительного литературоведения / П.М. Топер. – М. : Наследие, 2000. – 253 с.
11. Фелицина В.П. Русские фразеологизмы: Лингвострановедческий словарь / В.П. Фелицина, В.М. Мокієнко ; под ред. Е.М. Верещагіна, В.Г. Костомарова. – М. : Русский язык, 1990. – 220 с.
12. Aldington R. Death of a hero / R. Aldington. – Moscow : Foreign language publishing house, 1958. – 443 p.
13. Galsworthy J. The Man of Property / J. Galsworthy. – М. : Менеджер, 2002. – 384 с.
14. Kaczurowsky I. Because Deserters are Immortal. Translated from the Ukrainian by Yuri Tkach / I. Kaczurowsky. – Bayda Books, 1979. – 144 p.

Дорменев В. С., Романюк С. Г. Способы достижения коннотативной эквивалентности перевода фразеологических единиц: поиск когнитивной оптики исследования

Аннотация. В статье рассмотрены особенности передачи фразеологизмов в украинском и английском художественных дискурсах, определены общие приёмы для адекватной репрезентации их образной структуры.

Ключевые слова: фразеологизмы, художественный перевод, коннотативный аспект, денотативный аспект, образная структура.

Dormenev V., Romaniuk S. Means of achievement connotative equivalence in translation of phraseological units: searching cognitive optics of research

Summary. The article highlights peculiarities in translation phraseological units in Ukrainian and English artistic discourse as well as defines general principles of representing their imaginative structure.

Key words: phraseological units, artistic translation, connotative aspect, denotative aspect, imaginative structure.